

חברותא כלפי שמיא מי איכא?! — הרי מלמדים אותו לכוון, ואי דרכו שלא לכוון דעתיה מעיקרא, (2) מחינן ליה במרזפתא דנפחא עד דמכוין דעתיה. (3)

מתניתין:

(האומר "יברכוך טובים", הרי זה דרכי מינות, כי משמע כאילו רק הטובים ראויים לברך את ה', אך באמת צריך לצרף גם את הרשעים ולהתפלל עמם). (4)

באופן דאמר פסוקא פסוקא ותני ליה, ואז נראה כמקבל על עצמו שתי רשויות, ולכן משתקין אותו (54).

אמר ליה רב פפא לאביי: למה נראה כפונה לשתי רשויות, (55) ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה ולבסוף, כשחזר וכפל כוון דעתיה? (56)

אמר ליה:

הרי בקריאתו השניה הוא מגלה שקודם לכן דבר כאיש אל חברו, (1) ולכן לא כיוון, וכי

שיקרא בלחש פעם שניה בכוונה, שהרי אם כן היה אביי עונה לו שאילו רוצה לכוון יקרא שוב בלחש. ודחה, שרב פפא הקשה למה גוערים בו, והרי אפשר לדונו לזכות, ועל כך השיבו אביי שאין זה צד זכות כלל.

1. ע"פ רש"י במגילה [כה א ד"ה חברותא], ובעיון יעקב פירש שנראה שכופל דבריו כאילו לא הבין השומע היטב בפעם הראשונה.

2. ע"פ רש"י [ד"ה מחינן].

3. תוס' [ד"ה אמר] העלו מסוגיין שאנשים האומרים ב' או ג' פעמים "שמע ישראל" משקין אותם, והב"ח [סא] תמה, שהנידון בסוגיין הוא כשיחיד אומר בפני רבים, אבל הרבים יוכלו לחזור כמה פעמים כדי לעורר כל ישראל ולהראות שאנו מוחזקין על יחוד שמו, והמג"א [שם ט] דחה סברא זו מהסוגיא במגילה [נג ב, ע"ש].

4. הגירסא ע"פ רי"ף ורא"ש, והביאור ע"פ רש"י ותוס' במגילה [כה א], שהביאו לכך מקור מכריתות [ו ב] שלמדו מהקטרת שהיה מעורב בה לבונה שריחה רע, בצירוף שאר הסממנים. ורבינו יונה ביאר ש"טובים" הם אלו

"מגונה" אפילו אם כפל רק חיבת "שמע", ולא לאחר שכפל כל חיבה ותיבה, שהרי על "פסוקא פסוקא" ודאי משתקין אותו אחר פסוק אחד. ודן להלכה שמשתקין אותו גם כשכפל מילתא, אם ישתקו אותו באופן שכפל רק חיבת "מודים" והשאר אמר כראוי, או שאינו נראה בזה כשתי רשויות, שהרי ממשיך ואומר "שאתה הוא ה'".

54. כך פירש רש"י, ואילו תוס' [נדפס לד א] הביאו שרבינו חננאל ובה"ג פירשו להיפך, שאם אמר פסוק שלם וחזר עליו, הרי הוא מגונה ואין משתקין אותו, ותמהו על כך מלשון הגמרא [ראה מהרש"א שנות אליהו צל"ח ורש"ש].

55. בשנות אליהו ביאר שקושית רב פפא היא למה "משתקין אותו", אך פשיטא ליה שנחשב "מגונה" על כך שמעיקרא לא כוון. ברם הצ"ח נקט שהקושיא למה נקרא "מגונה", [וביאר שמכאן דקדקו תוס' שלא כבה"ג, כי נקטו שקושייתו למה משתקין את הכופל פסוק].

56. ה"ט"ז [סא ג] הבין שרב פפא סבר שאין אופן שיכול לחזור ולקרא, והקשה שהרי באופן זה יכול לחזור, וענה לו אביי שאין מניחין לו. והוכיח מכך שלא כספר חסידים [יח] שנקט

שטעה זע הרשון. (6)

שליח צבור העובר לפני התיבה, לא יענה
אמן אחר ברכת הכהנים, מפני חשש
הטרוף [שיתבלבל בהקראת תיבות ברכת
כהנים]. ומפני חשש זה, אפילו אם אין שם
כהן אלא הוא, לא ישא את כפיו, (7) שמא
יטעה ולא יתחיל כראוי בברכת שים
שלום, ואולם אם הבטחתו [בטוח בעצמו]
שיכול הוא להיות נושא את כפיו והוזר
לתפלתו בלא טעות, רשאי (8) לשאת את

שליח צבור העובר לפני התיבה וטעה
באמצע תפלת שמונה עשרה, (5) ואינו יודע
כיצד לתקן ולהמשיך תפלתו, יעבור אחר
וימשיך את התפלה תחתיו, ואף שבכל
תפלה ראוי לסרב מעט כאשר מבקשים ממנו
לרדת לפני התיבה, באופן זה, כיון שגנאי
הוא שתנא התפלה מופסקת זמן רב, לא יהא
השני סרבן באותה שעה, אלא יסכים מיד
לרדת לפני התיבה.

מהיכן הוא השני מתחיל? — מתחלת הברכה

7. ובהגהות אגורסקי פאליהעיקרים בתפישתו
לילה שלושנו אפודן להמשש פסד קמז, "שבשיאם
פסום להפך, חק בבא מחמל, עלחטן ללמך שלמאן
שאי מפיר ממועש שאינם טצונה מקוק דבכו פסק
הפמוע, "ואפמלז אפסק כחך, סאלאמק שאנצאין
סכנים ודפוחס שאן שבמקורס העשה. א ולהלן הערה
[9].

8. הט"ז [קכח יד] נקט שההיתר רק לשאת כפיו,
כי החשש שמא מחמת אימת הציבור יתבלבל
בברכת שים שלום [רש"י ד"ה אם], ועל כך יכול
להיות מובטח כפי הכרת טבע עצמו, אך בעניית
אמן אחר הכהנים, החשש שיתבלבל מחמת
כוונתו באמן, ועל כך אינו יכול להיות מובטח,
כי אין בידו להפוך מחשבתו כרצונו, ואינו רשאי
לענות.

אולם במדרש רבה [ריש כי תבא] אמרו שאם
יכול לחזור לתפלתו, יענה גם אמן. וביאר בתוס'
יו"ט שהמשנה נקטה חידוש שאפילו נושא
כפיו, אף שהוא הפסק גדול. וכל שכן שיענה
אמן. אך מסקנתו, שאין למדין הלכה ממדרש.
וכתב הפרי חדש, שלא דייק, כי בדבר שלא
התפרש בש"ס סומכים על מדרש.

ובאליהו רבה כתב שאם מתפלל מתוך
הסידור ומובטח לו שלא יתבלבל, מותר, ובחיי
אדם [לב] נקט שכל המתפלל מתוך הסידור,

שהשפעת עליהם טובה, והם שבעים, ודרך
מינות היא לפרש "ואכלת ושבעת וברכת" שרק
השבעים יברכו, וראה טור [קפז].

5. רש"י [ד"ה מתחילת] פירש שדלג ברכה,
ותמה הצל"ח א"כ למה שנינו שיחזור לתחילת
אותה ברכה שטעה, ולכן פירש שנבהל והתבלבל
באמצע ברכה, וראה הערה הבאה.

6. הצל"ח ביאר שאין מצרפין ברכה אחת משני
שליחי צבור. ויש לעיין אם הטעם לכך משום
שהשני אינו יכול לומר חצי ברכה, או שאין
שומע כעונה לחצי ברכה, ומפני הציבור יתחיל
מתחילתה [וראה שו"ת רע"א ז, וקהילות יעקב
יא].

ובביאור הגר"א [קד ה] משמע שצריך לחזור
לתחילת הברכה משום שהיה בה הפסק, עי"ש.
ובדרכי משה [קכו א] כתב שעדיף שיעמוד
תחתיו מי שכוון לצאת בתפילת הש"ץ [וראה
הערה 9]. ובבה"ל [ד"ה ואם] צידד שאם העומד
תחתיו שמע תפלת הש"ץ וכוון לצאת, אפילו
טעה הש"ץ באמצע ברכה, חוזר רק למקום
שפסק, וכיון שבאופן זה אין חסרון של חילוק
ברכה, משמע שאינו משום שומע כעונה לחצי
ברכה, וראה שעה"צ [קכד מז], ושמירת שבת
כהלכתה [ח"ב מז הערה קע] ולהלן הערה 13.

כפיו. (9)

שניה, מחכהב — מראה שמתכוונן לקום, (11)
שלישית, פושט את רגליו ויורד לפני התיבה.

גמרא:

תנו רבנן: כאשר מבקשים מאדם להיות
העובר לפני התיבה, צריך לסרב בתחילה,
ולעשות עצמו כאינו רוצה, כאומר שאינו
ראוי לכך, ואם אינו מסרב, אין בו דרך ארץ,
והוא דומה לתבשיל שאין בו מלח, ואם
מסרב יותר מדאי, דומה לתבשיל
שהקדיחתו מלח, כי נראה כמתייהר (10).

תנו רבנן: שלשה רובן קשה ומיעוטן יפה,
ואלו הן: שאור שראוי ליתן ממנו קצת
בעיסה להחמיצה, אך אם יתן יותר מדאי,
תחמיץ. ומלח שמיעוטו נותן טעם טוב
בתבשיל, אך ריבוי מקלקל, וסרבנות כגון
של ש"ץ, וכדלעיל.

אמר רב הונא: שליח צבור שטעה באחת
משלש ברכות הראשונות, (12) העומד תחתיו

כיצד הוא עושה? — פעם ראשונה יסרב,

לייחד מראש אדם שישמע, אך בש"ץ שארע
שטעה ולא יכלו לדעת מראש, כל אדם יכול
להשלימו.

מותר. וכתבו שההיתר לענות רק על הברכת
כהנים, שאינה הפסק כי הברכה היא צורך
התפלה, והאמן מורה על קבלת הברכה, אך על
מה שמברכים "אשר קדשנו בקדושתו" לא יענה,
וראה אגרות משה [או"ח ח"ד כא ב]

10. התבאר ע"פ מאירי.

11. רש"י, והערוך פירש שמנענע בראשו
להסכמה. ובירושלמי גרסו "מעמעם", והיינו
שמראה כרוצה ואינו רוצה.

9. המג"א [קכח לא] דייק מלשון המשנה
[והשו"ע] שההיתר לישא כפיו כשמובטח, הוא
רק כשאין כהן אחר, אבל אם יש כהנים אחרים
לא יעקור רגליו לצורך כך, [אלא יאמר או"א
ברכנו, וראה פמ"ג].

12. לדעת רש"י מדובר באופן שדלג את אחת
הברכות הראשונות. והרא"ה והריטב"א
והמאירי נקטו שטעה באמצע הברכה, ואם לא
נזכר עד שסיים את הברכה שטעה בה, חוזר
לראש. אך בארחות חיים [תפלה צח] כתב בשם
הרשב"א שבג' ראשונות אם עבר את מקום
הטעות חוזר לראש, אף שלא חתם הברכה, וראה
בה"ל [קיד ד"ה ובכלל] שטעות בהזכרה אינה
נחשבת טעות גמורה עד שסיים הברכה, ויש
אומרים עד שיתחיל ברכה שאחריה. והטור
ושו"ע [קיד ז] חילקו באמצעות, שאם טעה
בשוגג שחוזר לברכה שטעה בה, ואילו במזיד
חוזר לראש.

והגרעק"א דקדק כן מלשון המשנה, אם אין
כהן, שלא אמרה "ואפילו אם אין" כי כאשר
מובטח אינו נושא כפיו אלא רק אם אין כהן. אך
הפרי חדש הקל אף במקום כהנים אחרים, [ומה
שנקטה המשנה "אם אין שם כהן אחר" הוא
לחדש שמי שאינו מובטח לא ישא כפיו אפילו
באופן זה].

ובהגהות מיימוניות [תפלה טו אות ו] כתוב
שהמקרא לכהנים ישמע את תפלת הש"ץ
מתחילתה, והוא יאמר "שים שלום" ולא הש"ץ
שנשא כפיו וצריך להמתין שיחזור מהדוכן,
וכתב הב"י שרק לצורך מקרא תקנו כן, כי אפשר

חוזר לראש התפלה,⁽¹³⁾ כי שלשתן עוסקות בשבח הקב"ה, ונחשבות כברכה אחת.

ואם טעה באחת מהברכות האמצעיות חוזר ל"אתה חונן" שהיא תחילת האמצעיות, וכלן כברכה אחת של בקשת צרכיו.

ואם טעה באחת משלשת הברכות האחרונות חוזר ל"עבודה", כי שלשתן עוסקות בהודאה לה', ונחשבות כברכה אחת.

ורב אסי אמר: ברכות האמצעיות אין להן סדר, ולפיכך אם טעה ודלג ברכה אחת, אומרה במקום שנזכר,⁽¹⁴⁾ ואינו חוזר לראש התפלה.

מתיב רב ששת: הרי שנינו במשנתנו⁽¹⁵⁾ "מהיכן הוא חוזר? — מתחלת הברכה שטעה זה", והיינו אפילו בברכות האמצעיות, תיובתא דרב הונא שאמר שצריך לחזור ל"חונן הדעת".⁽¹⁶⁾

אמר לך רב הונא: אמצעיות כלחו חדא ברכתא נינהו, ומה שנינו שחוזר "מתחלת הברכה שטעה זה" ביאורו שחוזר ל"חונן הדעת" שהיא תחילת האמצעיות.

אמר רב יהודה: לעולם אל ישאל אדם צרכיו הפרטיים, לא בשלש ראשונות, ולא בשלש אחרונות, אלא באמצעיות⁽¹⁷⁾, כיון דאמר רבי הנינא: בברכות ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו, ובאמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו, ואז מבקש צרכיו

מאותה ברכה שטעה בה ואילך בלבד.

15. רש"י [ד"ה חדא] והרשב"א נקטו שהגמרא מקשה ממשנתנו, וכן משמע מהרי"ף שגרס "מהיכן הוא מתחיל", אך הצ"ח כתב ששינוי הלשון "מהיכן הוא חוזר" מוכיח שהקושיא מברייתא.

16. בקרבן נתנאל כתב שמצא גירסא שונה "תיובתא דרב אסי, לימא תהוי תיובתא דרב הונא וכו", ועליה נסוב פירוש רש"י [ד"ה מתחלת] שמשמע מהברייתא שמתחיל מהברכה שדלגה הראשון, ואומר מכאן ואילך, ונמצא שיש להן סדר, וראה צ"ח.

17. תוס' [ד"ה אל] כתבו כי אף שגם בהם יש בקשות, כגון "זכרנו" בראשונות, ו"ותחונה עינינו" ו"שים שלום" באחרונות, אין אלו בקשות פרטיות אלא לצורך הציבור, וביאר הרא"ש שלכן אומרים בברכות שבח והודאה, כי

13. במ"ב [קכו יא] ביאר כי כיון שנחשבות ברכה אחת, אין לחלק ברכה לשני אנשים.

ובבה"ל [ד"ה ואם] כתב שאם העומד תחתיו שמע תפלת הש"ץ וכוון לצאת, אינו חוזר לראש, אלא לברכה שפסק.

14. כך פירש רש"י, ובעל המאור הקשה שהרי לעיל מצינו ששמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. וביאר שסידר את ג' ראשונות בתחילה וג' אחרונות בסוף, ושיהיו האמצעיות ביניהן, אבל באמצעיות עצמן אין סדר.

ותוס' [ד"ה אמצעיות] הקשו ממה שאמרו במגילה [יו א] המתפלל למפרע לא יצא, [ובמלא הרועים יישב שהכוונה רק על ג' ברכות ראשונות ואחרונות, כי רק משום שהן כ"ברכה אחת", שייך בהם "למפרע"]. ודעת הרי"ף ותוס' שאף לרב אסי ממשך מאותה ברכה ואילך לפי הסדר, רק שאין כל האמצעיות כברכה אחת, ולכן אינו חוזר לחונן הדעת, אלא

הפריטיים, (18) ואילו באחרונות דומה לעבד שקבל פרם מרבו ונפטר והולך לו. (19)

תנו רבנן: מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר, והיה מאריך בתפלתו יותר מדאי. אמרו לו תלמידיו, רבינו, כמה ארכן הוא זה! אמר להם, כלום מאריך יותר ממשה רבינו, דכתיב ביה אחר מעשה העגל [דברים ט כה] "את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה וגו'".

שוב היה מעשה בתלמיד אחד שירד לפני

התיבה בפני רבי אליעזר, והיה מקצר בתפלתו יותר מדאי, אמרו לו תלמידיו, כמה קצרן הוא זה! אמר להם, כלום מקצר יותר ממשה רבינו, דכתיב [במדבר יב יג] שבתפלתו על מרים אחותו, כשלקתה בצרעת, אמר רק "אל נא רפא נא לה". (20)

אמר (21) רבי יעקב אמר רב הסדא: כל המבקש רחמים על חברו, אין צריך להזכיר את שמו, (22) כי הקב"ה יודע למי כוונתו, שנאמר "אל נא רפא נא לה", ולא קמדבר שמה דמרים.

שבת וכבוד לרב שרבים צריכים לו.

18. כתב רבינו יונה שבכל ברכה מבקש על צרכיו מעין ברכה זו, אך רק בסוף הברכה אחר שכבר אמר את המטבע שתקנו לה חכמים, ורק בלשון רבים, כי אם אינו מבקש עבור כלל ישראל נחשב הפסקה. אולם צורך שיש לו באותו זמן, יכול לבקשו באמצע הברכה, ודוקא בלשון יחיד, שלא יראה כמוסיף על מטבע הברכה. ורק "שמע קולנו" היא ברכה כללית לבקש כל בקשה שירצה בכל לשון, ומקורו מהסוגיא בע"ז [ח א].

והב"י [ק"ט] הבין מדבריו שבכל הברכות אסור לשאול בסופם לצורך הכלל בלשון יחיד, ובשמע קולנו יכול לבקש באמצע אפילו בלשון רבים, אך הב"ח נקט שלצורך רבים אסור לומר בלשון יחיד, ולכן בסוף הברכה יאמר רק בלשון רבים, ובאמצעה רק בלשון יחיד.

והרא"ש לא הזכיר חילוקים אלו, ודייק הב"י כי לדעתו יכול לשאול בכל ברכה מעין הברכה בכל לשון, בין לצורך עצמו ובין לרבים, ובשמע קולנו שואל בכל ענין שירצה, והדרישה [שם ב] בירר השיטות.

19. רש"י ביאר שנוטל רשות ללכת, והרמב"ם

[תפלה א ב] כתב שנפרד מרבו ומודה לו על מה שהטיב עמו, וכ"כ מהרש"א.

20. המהרש"א העיר שהרי לעיל [לב ב] למדו משה שיש להאריך בתפלה. וכתב שהכל תלוי בגודל הענין, ולכן אחר מעשה העגל וחטא המרגלים הוצרך להאריך, ולהזכיר כמה שמות וכינויים, ואילו בתפלתו על מרים, ולא הזכיר אלא "אל", כי היה חטא של יחיד, וראה הערה הבאה.

21. המהרש"א נטה לגרוס "דאמר", כי דברי רבי יעקב הובאו כאן רק כדי לסייע שקיצר כל כך, שאפילו לא הזכיר את שם החולה. ובקול אליהו [בלק, בהערה] הקשה שהרי משה קיצר רק כדי שלא יאמרו אחותו עומדת בצרה והוא עומד בתפלה, [רש"י במדבר יב יג] ואין ראייה לקצר בתפלה ושאינ מזכירין את שם החולה. וביאר שהכוונה להוכיח כי גם קיצור תפלה נחשבת תפלה.

22. והפרי חדש [ק"ט] דייק כי אם רוצה מותר להזכיר שמו, אלא שאינו צריך, ומג"א [שם א] הביא בשם מהרי"ל שרק מתפלל בפני חברו אינו צריך להזכיר, כמו שהיה אצל מרים, [אך

אמר רבי יצחק בר נחמני: לדידי מפרשא לי מיניה דרבי יהושע בן לוי, הדיוט שוחה כמו שאמרנו. כהן גדול בתחלת כל ברכה וברכה ולא בסופה. ואילו המלך, כיון שברע בתחילת ברכת אבות, שוב אינו זוקף עד שיגמור להתפלל. שנאמר [מלכים א, ח נד] "ויהי ככלות שלמה להתפלל וגו' קם מלפני מזבח ה' מברע על ברכיו".

תנו רבנן: "קידה", על אפים. שנאמר [שם א לא] "ותקד בת שבע אפים ארץ".

"בריעה", על ברכים. שנאמר [מלכים א, ח נד] "מברע על ברכיו".

"השתחואה", זו פשוט ידים ורגלים. שנאמר

תנו רבנן [בתוספתא, א יא]: אלו ברכות שאדם שוחה בהן: ב"אבות" ישחה בתחלה וסוף, ב"הודאה" תחלה וסוף.⁽²³⁾

ואם בא לשוח בסוף כל ברכה⁽²⁴⁾ וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה, מלמדן אותה שלא ישחה.⁽²⁵⁾

אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא: הדיוט שוחה כמו שאמרנו.

ב-תז ב-תז כהן גדול שוחה בסוף כל ברכה וברכה.

והמלך, בתחלת כל ברכה וברכה וסוף כל ברכה וברכה. כי ככל שהאדם נכבד יותר, צריך להכניע את עצמו יותר.

שמך" ומשמע שהאיסור בתיבות החתימה.

25. תוס' [ד"ה מלמדן] ביארו שאם כל אדם ישחה כמו שהוא רוצה, יעקרו דברי חכמים. ועוד, דחיישינן ליוהרא, [רבינו יונה והב"י נקטו שהם ב' תירוצים], וביאר הט"ז [קיג א] שאם יוסיף לכרוע כרצונו יסברו שהכריעות לא תקנום חכמים אלא חומרא של יחיד, ויבואו להקל בהן. ואת חשש ליוהרא ביאר מעדני יו"ט כדלהלן, שכל שגדול יותר צריך לשחות יותר, ומראה בכך את עצמו שהוא גדול, וכתב הט"ז [שם ב] שלכן לא חששו באמצעות, כי חיובי מלך וכה"ג הם רק בתחילה וסוף.

אך הפמ"ג [קיג משב"ז א] הביא מנחלת צבי שתירוק אחד הוא, וביארו שתקנו לכל דרגה דיני שחיה שונים, ואם ישחה בסוף כל ברכה הרי מתייהר בשחיה ככהן גדול ועוקר התקנה. ומה שיכול כל אדם לשחות באמצע ברכה, אף שרק מלך שוחה באמצע, הוא משום שאינה דומה שחיית המלך ששוב אינו זוקף, לשחיית כל אדם שחייב לזקוף בסוף הברכה.

כדי לברכו צריך להזכיר את שמו אפילו בפניו, ראה משך חכמה בראשית לב [ט], והחתם סופר [נדריים מ א] כתב על מה שאמרו שם "המבקר את החולה גורם לו שיחיה, ושאינו מבקר גורם שימות" כי כשמתפלל שלא בפניו, בהזכרת שמו גורם שיתעוררו עליו דינים, ואם מבקרו יכול להתפלל בלא להזכיר שמו, וראה הגהות יעב"ץ ואגרות משה [יו"ד ח"א רכג].

23. הב"ח [קא] נתן טעם לכך, משום ש"אבות" היא תחילת ג' ראשונות שבהם מסדר שבת, וכן "הודאה" היא תחילת ג' אחרונות שבהם מודה לרבו.

24. באליהו רבה [קיג ה] נקט שרק כשאומר "ברוך אתה" אסור לשחות, אבל בסופה ממש מותר, והפמ"ג [א"א ד] נחלק עליו, שהרי האיסור בתחילת הברכות, קיים גם באלו שאינן פותחות ב"ברוך". ובבה"ל [ד"ה ואם] הוכיח מדברי רש"י [ד"ה תחלה] שהאיסור גם בסופה ממש, שהרי נקט שהנידון על "מודים" ו"הטוב